

การเสริมสมบูรณ์แห่งตน

การเสริมสมบูรณ์แห่งตน (Self-fulfillment) หมายถึง การตอบสนองต่อความหวังอันเกิดจากความต้องการ ความมุ่งหมาย ความทะเยอทะยาน เป้าหมาย อุดมคติของบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการแห่งตนที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตามศักยภาพที่บุคคลนั้นมีอยู่

ความสำคัญ

แต่ละบุคคลมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจ ความมั่นใจ และทักษะสำหรับการดำรงชีวิตและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยการเสริมสนองตนตามความต้องการและความมุ่งมาดปรารถนาในแนวทางที่เหมาะสมภายในขอบเขตที่สังคมยอมรับและสนับสนุนให้กระทำได้

ในความพยายามของบุคคลทั่วไปเพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ และมีความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาไปได้นั้น แต่ละบุคคลจำเป็นต้องได้รับการตอบสนองและการเสริมสมบูรณ์แห่งตนทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม จริยธรรม และจิตวิญญาณ ด้วยการพึ่งพาผู้อื่นและการพึ่งพาตนเอง เพื่อช่วยให้ตนหรือตัวบุคคลมีพัฒนาการเหมาะสมกับแต่ละวัย สามารถประกอบภารกิจพัฒนาการสำหรับวัยของตนเองได้สำเร็จ

แต่ขณะเดียวกัน เราก็มีอาจะละทิ้งบุคคลที่มีพัฒนาการต่ำหรือสูงกว่าเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ บุคคลเหล่านี้ควรมีโอกาสได้รับการตอบสนองให้เต็มตามศักยภาพ ไม่ว่าจะโดยตัวเขาเอง หรือโดยบุคคลอื่น กลุ่มคน องค์กร หรือสถาบันที่มีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาการเด็ก เยาวชน หรือบุคคลโดยทั่วไป

ดังนั้น การเสริมสมบูรณ์แห่งตน จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพื่อช่วยให้บุคคลนั้นเป็นคนที่มีความก้าวหน้าอันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมทุกระดับต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีที่นำไปสู่การเสริมสมบูรณ์แห่งตน

การแสดงพฤติกรรมที่นำไปสู่การเสริมสมบูรณ์แห่งตนเป็นไปตามหลักจิตวิทยาที่ว่าด้วยการบรรลุผลสัมฤทธิ์ (psychology of achievement) ซึ่งกรอสแมน (Grossmann, 1982) ได้รวบรวมความคิดที่เป็นสาระสำคัญของนักจิตวิทยาต่างๆ และกล่าวเป็นข้อสังเกตว่า การบรรลุผลสัมฤทธิ์นี้เป็นองค์ประกอบที่มีอยู่ในความคิดของนักทฤษฎีบุคลิกภาพ เช่น ฟรอยด์ (Freud) เชื่อว่าพลังลิบิโด (libido energies) ของคนจะแปรรูปออกมาเป็นงานสร้างสรรค์ ให้เกิดผลดีเป็นที่ยอมรับ โดยผ่านทางกระบวนการทดเทิด (sublimation) แอดเลอร์- (Adler) มีความคิดว่าผลสัมฤทธิ์ หรือการบรรลุความสำเร็จอยู่ในความพยายามของผู้ที่ต้องการจะขัดแย้งกับความบกพร่องที่มีอยู่ในการรับรู้ตนเอง (self-perception) เมอร์เรย์ (Murray) ถือว่าการบรรลุผลสัมฤทธิ์และความทะเยอทะยานเป็นส่วนหนึ่งในความต้องการของคน และขณะเดียวกันเขาก็เห็นว่า ความต้องการปกป้องตนเอง การป้องกันความไร้ประสิทธิภาพและความไม่สามารถจะช่วยตนเองได้นั้น นับว่าเป็นแรงจูงใจสนับสนุนการบรรลุผลสัมฤทธิ์และความทะเยอทะยานของคน ส่วนมาสโลว์ (Maslow) ถือว่าความต้องการความรู้ ความเข้าใจและสุนทรียภาพเป็นความต้องการที่บังเกิดขึ้นก่อนในลำดับขั้นความต้องการของคนที่มีมุ่งไปสู่การบรรลุถึงความสามารถสูงสุดตามศักยภาพของตนเอง (self-actualization) ซึ่งเป็นการเสริมสมบูรณ์แห่งตน ไวท์ (White) ได้กล่าวเป็นข้อเสนอให้ทราบว่ามีแรงขับที่แสดงอำนาจ (mastery drive) มีความเกี่ยวข้องกับความสำนึกในด้านความสามารถ (a sense of competence) ซึ่งถ้าหากว่า ความสำนึกนี้ได้บังเกิด

ขึ้นในตัวเด็กที่กำลังพัฒนาแล้ว ก็จะคงอยู่ต่อไปอีก ตลอดเวลา

นอกจากนี้กรอสแมนยังได้กล่าวถึงแนวคิดของแมคเคลลแลนด์ (Mc Clelland) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมด้านผลสัมฤทธิ์ เป็นการแสดงออกถึงความต้องการที่จะบรรลุผลสัมฤทธิ์ ซึ่งบังเกิดขึ้นมาทีหลัง คือหลังจากที่ได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับความต้องการ ซึ่งเป็นความต้องการที่ได้มาจากการเรียนรู้ (acquired need) ของคน โดยทั่วไปแล้ว ผู้ดำเนินงานวิจัยตามแนวความคิดของ แมคเคลลแลนด์ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการเสริมสมรรถนะแห่งตน กำหนดให้พฤติกรรมด้านผลสัมฤทธิ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานภายในขอบเขต 5 ประการ คือ

- 1) พฤติกรรมด้านผลสัมฤทธิ์ย่อมนำไปสู่ผลลัพธ์ที่อาจวัดออกมาได้
- 2) อาจประเมินผลลัพธ์ได้ในด้านคุณภาพหรือปริมาณ
- 3) นิยามผลลัพธ์ได้ในแง่ของความสำเร็จหรือความล้มเหลวโดยที่เป้าหมายไม่ยากหรือง่ายจนเกินไป
- 4) อาจได้ผลลัพธ์มาด้วยความพยายามบางประการ
5. การบรรลุถึงผลลัพธ์นับว่าเป็นเรื่องของตนเอง เป็นความสามารถของตนเอง และเป็นความพยายามของตนเอง

พฤติกรรมด้านผลสัมฤทธิ์ที่นำไปสู่การสร้างสมรรถนะแห่งตนได้นั้น จะเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านสถานการณ์กับตัวแปรด้านบุคลิกภาพ และความหลากหลายของสถานการณ์ ซึ่งจะเป็พลังดูดดึงให้แต่ละคนปรับโครงสร้างในการรับรู้ตนเอง ไปในแนวทางที่เขาจะต้องวางแผนการปรับโครงสร้างนั้นให้สมจริง ให้ตนเองได้มีแรงจูงใจที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาในแนวทางที่สอดคล้องกับแผนการในกรณีเกี่ยวกับความสำเร็จ ก็ให้ถือว่าผลลัพธ์ที่ได้มาเป็นเรื่องของตนเองในฐานะที่เป็นผู้ริเริ่ม ส่วนในกรณีเกี่ยวกับความล้มเหลวถ้ามี

ความมุ่งหวังเพื่อความสำเร็จในตอนปลายอย่างสมจริง ความพยายามและทักษะก็จะมีเพิ่มขึ้น

ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ใด ๆ อันจะนำไปสู่การเสริมสมรรถนะแห่งตนนั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถของบุคคลทางด้านการวางแผน และคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีต้นตอหรือรากเหง้าสำคัญในด้านความสามารถมาตั้งแต่เกิด และการมีโอกาสดำเนินปฏิสัมพันธ์กับ บิดา มารดา สมาชิกในครอบครัว และบุคคลอื่น ๆ ในสังคมที่กว้างและไกลออกไป (Grossmann, 1982)

ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสมรรถนะแห่งตน

ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสมรรถนะแห่งตนมีหลายประการ แต่ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ได้แก่

ก. **ความสมบูรณ์ทางร่างกายและจิตใจ**
ความเป็นปกติของร่างกาย และจิตใจเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ผลดี ส่วนความบกพร่องของร่างกายและจิตใจจะเป็นอุปสรรค จะมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความมากน้อย หรือความรุนแรงของความบกพร่องที่มีอยู่

ข. **การอบรมเลี้ยงดู** ที่ได้รับจากพ่อแม่และบุคคลในครอบครัว ซึ่งถ้าเปิดโอกาสให้มีการตอบสนองตนเองตามความหวังอย่างเหมาะสม ก็จะช่วยอำนวยผลดีได้มากกว่าการไม่เปิดโอกาสให้เลยหรือการปล่อยปละละเลย ให้ตอบสนองตนโดยขาดความเหมาะสม ขาดความพอดี โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดูให้ตระหนักในความสามารถของตน มีความต้องการสัมฤทธิ์ผลเพื่อจะนำไปสู่แรงจูงใจที่จะเกิดการเสริมสมรรถนะแห่งตน

ค. **การให้การศึกษา** ที่เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้ได้ประสบการณ์ในด้านการตอบสนองตนเองตามความหวัง มีบทเรียนหรือแบบฝึกที่ส่งเสริมการตอบสนองตนเองตามความหวัง ของผู้เรียนและของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยจัดให้เหมาะสมกับหลักสูตรที่ผู้เรียนมีความสนใจ มีความถนัดตามเป้าหมายชีวิตของผู้เรียน

กล่าวโดยสรุป ความหวัง (ความปรารถนา) อันประกอบด้วย สัญชาตญาณความต้องการ แรงจูงใจ แรงกระตุ้น ความทะเยอทะยาน เป้าหมาย ค่านิยม และอุดมคติ ของบุคคลอันมีอยู่ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว ยังผลให้ผลเกิดการเสริมสมบูรณ์แห่งตนตามเหตุปัจจัยดังกล่าว

ผลจากการเสริมสมบูรณ์แห่งตน

ในกรณีที่ประสบความสำเร็จจากการเสริมสมบูรณ์แห่งตนตามความหวัง ย่อมก่อให้เกิดความพอใจขึ้นกับตนเองและกับบุคคลที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาบุคคลภายในกรอบของความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การฝึกอบรม และการศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรผลที่ได้รับจะเป็นพื้นฐานสำหรับการเสริมสมบูรณ์แห่งตนต่อไปอีก จนกระทั่งถึงขีดสูงสุดของแต่ละคน ซึ่งจะช่วยพัฒนาให้เป็น คนเก่ง คนดี และมีความสุข

ในกรณีที่ไม่ประสบความสำเร็จ หรือได้รับความล้มเหลวจากการเสริมสมบูรณ์แห่งตน ย่อมจะได้รับความผิดหวังที่จะทำให้เกิดความท้อถอย ด้อยพัฒนา เสื่อมสุขภาพกายสุขภาพจิต ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต เพราะขาดพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาตน

“ตน” ที่ได้รับการเสริมสมบูรณ์แห่งตนเป็นผลสำเร็จจะเห็นได้จากพฤติกรรมหรือลักษณะของบุคคล ในกรณีสองสามตัวอย่างที่ได้นำมาแสดงประกอบไว้ดังต่อไปนี้

ก. ได้มี “ตน” ในสภาพที่สมบูรณ์หรือบริบูรณ์มากขึ้น

โดยทั่วไป ตนที่สมบูรณ์อันเป็นผลจากการเสริมตนเองมีลักษณะสำคัญที่แสดงออกมามีดังต่อไปนี้

- 1) เปิดรับประสบการณ์ต่าง ๆ
- 2) มีชีวิตสอดคล้องกับความเป็นจริง
- 3) เห็นว่าอินทรีย์หรือร่างกายเป็นที่ไว้วางใจได้

4) ใช้วิถีวิธีส่วนต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ได้แม่นยำ

5) ฉลาดในการรับรู้ประสบการณ์และในด้านความรู้สึก

6) ฉลาดเลือกในกรณีที่มีความสับสน

7) สนองความต้องการต่าง ๆ ได้ดี

8) รับผลของการตอบสนองที่ผ่านมาแล้วตามสภาพความเป็นจริง

นอกจากสภาพของ “ตน” ที่สมบูรณ์ บริบูรณ์ ซึ่งมีลักษณะสำคัญต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วยังมีตัวอย่างของคุณลักษณะอื่น ๆ อีกหลายประการ อันเป็นผลอันพึงหวังได้จากกระบวนการเสริมสมบูรณ์แห่งตน เช่น ลักษณะของ “บุคคลที่ยอมรับตนเอง” (self-accepting) ลักษณะของ “บุคคลที่ปรับตนได้” หรือมี “สุขภาพจิตที่ดี” (โปรดอ่านเรื่อง “การปรับตน” ในวารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับที่ 25 เดือนมกราคม พ.ศ. 2545)

ข. การเป็นคนยอมรับตนเอง

ฮอลล์ และลินด์เซย์ได้เสนอบุคคลที่มีลักษณะของการยอมรับตนเองไว้ดังนี้

1) มีศรัทธาในวิสัยสามารถของตนเองในอันที่จะเผชิญกับชีวิต

2) พิจารณาเห็นความคุ้มค่าของตนเองในฐานะเป็นบุคคลที่เท่าเทียมกับผู้อื่น

3) ไม่ถือว่าตนเองเป็นคนแปลกประหลาดหรือ อปกติ

4) ไม่ซีอายเป็นหรือพะวงตน

5) รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง

6) ปฏิบัติตามมาตรฐานส่วนตน แทนที่จะประพฤติคล้ายตามมาตรฐานภายนอก

7) ยอมรับการยกย่อง หรือการตำหนิที่มีความแจ่มแจ้งชัดเจน

8) ไม่ตำหนิข้อจำกัด หรือ ปฏิเสธ คุณสมบัติอันโดดเด่นของตนเอง

9) ไม่ตำหนิตนเองหรือปฏิเสธ ความรู้สึกของตนเอง

10) รู้ถึงความอ่อนแอของตนเอง แล้วรู้ว่าจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อบกพร่องส่วนใด

11) ร่วมงานกับคนอื่น และรู้สึกว่าคุณเองกระทำในสิ่งที่ผู้อื่นมุ่งหวัง

12) รู้ตัวว่าคุณเองเป็นคนอย่างไรโดยปราศจากจากความคิดเห็นว่าคุณเองนั้นเป็นคนสมบูรณ์แบบ (Sheerer, 1963)

ตัวอย่างอื่น ๆ ของคนที่ได้รับการเสริมสมบูรณ์แห่งตน ได้แก่

คนที่ปรับตัวได้ดี คนที่ได้รับการหล่อหลอมทางสังคม คนที่มีความสามารถพอเพียง คนที่บรรลุถึงความสามารถสูงสุดและคนที่ฉลาดทางอารมณ์เหล่านี้ เป็นต้น

ทั้งนี้ การเสริมสมบูรณ์แห่งตนอาจให้ผลปรากฏกับบุคคลในลักษณะที่เป็นองค์รวมตามตัวอย่างข้างต้นดังกล่าว หรืออาจเกิดขึ้นกับบางลักษณะในตัวบุคคล ซึ่งถือว่าเป็น “ตน” เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่ง อันเป็นจุดเด่นที่ปรากฏชัดเจน เช่น เฉพาะทางด้านสติปัญญาทางด้านทักษะ ทางด้านสังคม หรือทางอวัยวะกล้ามเนื้อ หรือทางด้านอารมณ์ ซึ่งมีวุฒิภาวะเพิ่มขึ้นเป็นการก้าวเข้าสู่พัฒนาการสูงสุดตามศักยภาพของบุคคล

ครูกับบทบาทในกระบวนการปลูกฝังการเสริมสมบูรณ์แห่งตน

การเสริมสมบูรณ์แห่งตนตามความหวังดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตของบุคคล ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ ในทุกสังคม นับว่าเป็นตัวแปรหรือองค์ประกอบที่จะนำไปสู่การพัฒนาบุคคลในด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ด้วยเหตุที่การเสริมสมบูรณ์แห่งตนมีส่วนเกี่ยวข้องกับความหวัง ไม่เฉพาะแต่ของบุคคลเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงความหวังของบุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคล ตลอดจนขององค์กรที่เกี่ยวข้องด้วย ถ้าหาก

กระทำการได้สำเร็จสมบูรณ์หรือกว้างขวางขึ้นเพียงใด ผลที่บังเกิดกับบุคคลก็ย่อมจะมีมากขึ้นเพียงนั้น ดังนั้นในวงการศึกษาครูควรถือแนวทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. ชี้แจงให้ผู้เรียนทุกคน และผู้ที่เกี่ยวข้องรวมทั้ง ครู ผู้ปกครอง ได้ทราบความหมายและความสำคัญของ “การเสริมสมบูรณ์แห่งตน”

ข. ให้ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้ประสบการณ์ด้วยตนเองเกี่ยวกับ “การเสริมสมบูรณ์แห่งตน”

ค. ให้ครูร่วมกับผู้เรียนได้วิเคราะห์ศึกษาพฤติกรรม “การเสริมสมบูรณ์แห่งตน” ที่ผู้เรียนแสดงออกมาในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนพร้อมๆ กับประเมินผลที่ได้รับหรือที่บังเกิดขึ้น

ข. ให้ผู้เรียนทุกคนได้รับทราบผลจากการประเมินว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตประการใด มากน้อยเพียงใด

แนวทางปฏิบัติเหล่านี้ นอกจากเป็นผลดีต่อนักเรียนแล้วจะเป็นผลที่สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการสอนของครู รวมถึงคุณภาพของสถาบันการศึกษาอีกด้วย

สำหรับกระบวนการในการปลูกฝังการเสริมสมบูรณ์แห่งตนให้แก่ผู้เรียนในระดับต่างๆ ครูควรเลือกใช้ให้เหมาะสม โดยทั่วไปครูสามารถใช้กระบวนการเรียนรู้จากทฤษฎีต่างๆ และการทำกิจกรรมซึ่งเปิดโอกาสให้ได้แสดงความสามารถ ทักษะ ประสบการณ์ ความถนัดเฉพาะตน และพัฒนาตนไปสู่เป้าหมายทางการศึกษา ซึ่งเอื้ออำนวยให้แก่แต่ละคนได้รับการเสริมสมบูรณ์แห่ง “ตน” อันสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปตามคุณวุฒิและวัยวุฒิ อันเป็นแนวทางที่สามารถจะพัฒนา “ผู้เรียน” พร้อมๆ ไปด้วยการพัฒนา “การเรียนการสอน ” ได้อีกทางหนึ่งด้วย

ส่วนการประเมินผลจากการเสริมสมบูรณ์แห่งตน ถ้าจะได้รับประโยชน์มากขึ้น ครูควรพิจารณาผลในลักษณะที่เป็นองค์รวม เช่น บูรณาการด้านสังคม คุณทริยภาพ ศาสนา เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ทักษะสร้างสรรค์ ความสามารถหลายๆ อย่างเหล่านี้เข้า

ด้วยกันเพื่อจะนำไปสู่การบรรลุผลสัมฤทธิ์ ที่ช่วยสร้างเสริมสมบุรณ์แห่งตนได้มากยิ่งขึ้น ความสามารถต่าง ๆ ที่พอจะรวมเข้าด้วยกันเพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลดังกล่าวได้แก่

1) ทักษะด้านการสื่อสาร

2) ความอดทน ซึ่งเป็นความสามารถที่จะป้องกันความเสียหายทั้งต่อตัวบุคคล และต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา เพราะมีความขุ่นเคืองใจหรือความวุ่นวายเกิดขึ้น

3) ความสามารถในการตั้งเป้าหมายได้พอเหมาะพอประมาณ เพื่อป้องกันความล้มเหลวหรือการกระทำไปโดยปราศจากความภาคภูมิใจกับความสำเร็จตามความสามารถที่มีอยู่

เหล่านี้นอกจากจะเป็นความสามารถที่ช่วยให้บุคคลหรือผู้เรียนบรรลุสัมฤทธิ์ตามความประสงค์ได้แล้ว ยังจะช่วยให้มีพัฒนาการแห่งตน (ego-development) ในด้านวุฒิภาวะเพิ่มขึ้นไปพร้อม ๆ กันด้วย

การเรียนการสอนตามหลักสูตรนอกจากจะเป็นการเสริมสมบุรณ์แห่งตนตามวัตถุประสงค์ของแต่ละรายวิชาในหลักสูตรแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเสริมสมบุรณ์แห่งตนให้ผู้เรียนทุกคนในทุกระดับชั้นเรียนมีคุณสมบัติที่เรียกว่า คุณภาพคนไทยดังในรายการตัวอย่างต่อไปนี้ อันเป็นแนวทางหนึ่งของความเห็นเกี่ยวกับคุณภาพและเกณฑ์วัดคุณภาพคนไทยทั่วไป (มานิต สิทธิผล อ้างจาก กำนาง ภริตานนท์, 2543)

1. มีความรู้กฎหมาย
2. ปฏิบัติตามกฎหมาย
3. หวงแหนป้องกันทรัพย์สินสาธารณะ
4. ขยันหมั่นเพียรทำงาน
5. มีความรู้เรื่องโภชนาการ
6. แต่งกายสะอาด
7. จัดที่อยู่อาศัยและรักษาความสะอาด
8. มีความรู้ ปฏิบัติ รักษาสุขภาพจิตและกาย
9. วางแผนอนาคตของตนเองและครอบครัว
10. นิยมปฏิบัติตามหลักศีลธรรมรักษาความ

ยุติธรรม

11. เป็นคนพูดจาสุภาพ
12. บริจาคทรัพย์เพื่อการกุศล
13. ใฝ่หาข่าวสารบ้านเมืองพอสมควร
14. มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทย
15. หาความรู้พิเศษเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
16. ให้การส่งเสริมหรือเข้าร่วมกลุ่มบุคคลองค์กร ที่ทำประโยชน์

17. สามารถประเมินผลการรักษาคุณภาพ 1 - 16 และมีการแก้ไขหากพบข้อบกพร่อง

จึงพอสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนการสอนที่มีการเสริมสมบุรณ์แห่งตนนั้น สามารถจะช่วยบ่มเพาะและปลูกฝังคุณภาพคนไทย ให้กับผู้เรียนได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถและประสิทธิภาพของครูผู้สอนรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานตามความมุ่งหมายของการเรียนการสอนที่ได้กำหนดไว้

ปรีชา ธรรมา

บรรณานุกรม

กำแหง ภริตานนท์. **หนังสือพิมพ์เดลินิวส์**. ฉบับวันอังคาร 20 มิถุนายน 2543.

Grossman, Klaus E. **Social Basis of Achievement Development, Proceedings : Second Asian Workshop on Child and Adolescent Development**. Edited by Behavioral Science Research Institute, SriNakharinwirot University, Bangkok, Thailand, 1982.

Hall, C.S. and Lindzey, G. **Theories of Personality**. New York : John Wiley, 1952.

Maslow, A.H. **Motivation and Personality**. New York : Harper, 1954.

Miller, N.E. and Dollard, J. **Social Learning and Imitation**. New Haven : Yale University Press, 1941.